

Здружение на новинарите на Македонија

ПРИРАЧНИК ЗА НОВИНАРИ кои известуваат за насилен екстремизам

Скопје, Април 2021

Hedayah
countering violent extremism

The Project is financed by Centre
for Excellence for Countering Violent
Extremism – Hedayah through EU funding

Содржина

1.	Разбирање на основните дефиниции и терминологија	4
1.1.	Екстремизам/Насилен екстремизам	5
1.2.	Радикализација	7
1.3.	Тероризам	9
1.4.	Спречување и справување со насилниот екстремизам	10
2.	Западен Балкан и Северна македонија	12
2.1.	Насилен екстремизам на Западен Балкан	12
2.2.	Северна Македонија	13
2.3.	Предизвици	14
3.	Наративи на насилен екстремизам и канали за комуникација	16
3.1.	Наративи на екстремистичката пропаганда	17
3.2.	Локална контекстуализација	19
3.3.	Канали за комуникација	21
4.	Известување на насилен екстремизам и тероризам	23
4.1.	Професионална етика	23
4.2.	Што, како и кога да се известува	24
4.3.	Како да се изработи правилно: верификација	28
4.4.	Правото на информираност наспроти сензационализам	29
4.5.	Што да се избегне	29
4.6.	Да се остане безбеден	30

Предговор

Овој е-прирачник ќе овозможи подобро разбирање на клучните дефиниции и терминологија за спречување и борба против насилниот екстремизам, преглед на феноменот „Насилен екстремизам на Западен Балкан и во Северна Македонија“, истражување на техниките и стратегиите што ги користат насилните екстремистички групи за да ја шират својата пропаганда и препораки за известување за теми поврзани со насилен екстремизам и тероризам.

Би сакал да им изразам благодарност на Филип Стојковски и Назим Рашиди за нивните насоки и придонес кон овој прирачник.

За авторот:

Сефер Селими е основач и извршен директор на Лабораторија за демократија. Тој има диплома за бизнис администрација од Универзитетот на Југоисточна Европа и е магистер по дипломатија и меѓународни односи на Меѓународниот универзитет во Струга. Тој беше учесник на Програмата за решенија на заедницата, која е програма за државно лидерство на американскиот Стејт Депарتمانт, спроведена од ИРЕКС во 2016 година. Во текот на својата кариера тој работел како менаџер на проекти за различни граѓански организации, спроведувајќи проекти од областа на транспарентноста и одговорноста. Сефер ја извршуваше функцијата Менаџер за развој на одделот за локален економски развој и имплементација на проекти на општина Гостивар во периодот од 2013 до 2017 година. Тој, исто така, беше предводник во формирањето на општинскиот младински совет во Гостивар, каде што учествуваше на позиција виш координатор. На почетокот на 2015 година, тој исто така ја основаше и Платформата за зајакнување на младите.

Сефер често учествува на телевизиски дебати и емисии како политички аналитичар и креатор на мислења, опфаќајќи теми поврзани со демократијата, евро-атлантските интеграции, меѓународните односи и безбедноста.

Разбирање на основните ДЕФИНИЦИИ И ТЕРМИНОЛОГИЈА

Радикализацијата, екстремизмот, насилниот екстремизам и тероризмот се некои од клучните зборови што ги слушавме, кои се користат правилно или неправилно во каналите за масовна комуникација, било да е тоа на традиционалните медиуми или на платформите на социјалните медиуми. Нивната честа употреба не значи дека ние целосно ги разбираме нивните дефиниции, ниту дека јавноста знае да направи разлика помеѓу нив и јасно да ги идентификува однесувањата поврзани со нив. Понатаму, експертите, истражувачите, академиците, владините агенции, меѓународните организации и тинк-тенковите користеле и користат различни дефиниции, главно водени од локалниот контекст каде што работат.

Недостатокот на соодветно разбирање на овие терминологи и дефиниции може да доведе до дезинформација. Понатамошното демонизирање и стигматизација на одредени заедници или луѓе може да влијае на квалитетот на работата на некој, ако таа или тој опфаќа теми што се поврзани со безбедносни прашања. Покрај тоа, чувствителните теми како тероризмот, радикализацијата и насилниот екстремизам се сложено поврзани со судбините на луѓето и заедниците вклучени или погодени од овој феномен. Покрај ова, идеологиите претставуваат збир на вредности и верувања што можат да доведат до жестоки дискусии и пристрасни ставови, што го прави известувањето или работењето на овие теми уште покомплексно, особено ако знаењето за овој феномен е ограничено.

Во овој дел ќе претставиме некои од клучните дефиниции што често ги користат експерти, истражувачи, академици, владини агенции, меѓународни организации и тинк-тенкови за да им помогнеме на читателите појасно да го разберат феноменот на насилен екстремизам.

1.1. ЕКСТРЕМИЗАМ И НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ

Екстремизам

Постојат широк спектар на дефиниции за екстремизам дадени од различни групи, и сите можат да послужат како валидни објаснувања за тоа што е комплексен феномен со многу слоеви и вектори. Следното дефинирање не е исцрпно, но претставува добар примерок од различните обиди за дефинирање на феноменот преку извори на англиски јазик.

Лигата за борба против клеветата (АДЛ), меѓународна невладина организација со седиште во САД, фокусирана на борба против антисемитизмот, го дефинира екстремизмот како „Концепт што се користи за да се опишат религиозни, социјални или политички системи на верување кои најчесто постојат надвор од пошироко прифатените верски системи во општеството (т.е. „мејнстрим“ верувања). Екстремните идеологии често бараат радикални промени во владата, религијата или општеството“¹. За разлика од дефиницијата на АДЛ, британската влада смета дека екстремизмот може да се дефинира како „гласно или активно спротивставување на основните британски вредности, вклучително и на демократијата, владеењето на правото, индивидуалната слобода и взаемно почитување и толеранцијата на различните верувања“.²

Овие две дефиниции се многу различни една од друга, но подеднакво значајни: едната смета дека екстремизмот значи само да се има верувања надвор од главните верувања, додека другата вели дека екстремистичките верувања се во активна спротивност на она што може да се нарече „просветлени“ вредности. Генерално, **екстремистичките групи обично се собираат околу заеднички проблеми, вклучително и политички, економски и социјални услови, како што се демографските промени и економските потешкотии, како и чувството на изостаеност од светот на 21-от век.**

¹ Лига против клеветата. "Екстремизам." Екстремизам, Тероризам и фанатизам. 15.4.21. Достапно на <https://bit.ly/3axha3b>.

² Вон Бер, Инес; Рединг, Анаис; Едвардс Чарли; Грибон Лук. Радикализам во дигиталната ера. Rand Europe. 2013. Accessed 17.4.21. Available at <https://bit.ly/3enFyoY>.

При нападот на зградата на американскиот Капитол на бти јануари 2021 година од страна на разни домашни десничарски екстремистички групи и поединци, во кој беа вклучени многу активни или поранешни припадници на воената служба, Министерството за одбрана на САД свика работна група за домашен екстремизам, чијашто прва задача е да се создаде дефиниција за екстремизмот. Министерството за одбрана ќе ја искористи дефиницијата за да се обиде да се спротивстави на белата врховистичка и друга екстремистичка идеологија во нејзините редови³. Овој пример покажува зошто е толку потребно да се дадат дефиниции за овие видови на концепти: бидејќи дефинициите им помагаат на создавачите на политиката да знаат како да категоризираат нечие однесување како екстремистичко или неекстремистичко и на кое ниво да донесат соодветни мерки. Имањето заедничка договорена дефиниција исто така им помага на создавачите на политиките да соберат податоци за овој феномен и да утврдат квантитативно дали нивните мерки се функционални или не. Додека екстремистичката идеологија со сигурност беше тема на дискусија во Пентагон во изминатите години, а особено по нападите на 11 септември 2001 година, земјата неодамна започна да се бори со домашни екстремистички идеологии, наспроти борбата против странските групи. Екстремизмот се користи и за опишување на порадикалните верзии на поголемите движења, како што е движењето за животната средина. Со тоа, АДЛ забележува дека не секое екстремистичко движење е „лошо“, но овие екстремни и штетни тактики често се користени од страна на групи. Како потенцирање на овој податок, **не сите екстремистички групи користат насилни тактики, иако тие можат да споделуваат екстремни убедувања. Ова нè води да направиме разлика помеѓу екстремизмот и насилниот екстремизам.**

Насилен екстремизам

ФБИ го дефинира насилниот екстремизам како „охрабрување, убедување, оправдување или поддршка за извршување на насилен чин за постигнување политички, идеолошки, верски, социјални или економски цели“⁴. Белата куќа ги дефинираше

³ Мајерс, Меган, се спрема дефиницијата за домашен тероризам” Милитари Тајмс, 9ти април, 2021 204.2021, достапно на <https://bit.ly/3v6u6m6>.

⁴ ФБИ. “Што е екстремизам?” 194.21. Достапно на <https://bit.ly/32F7qiV>

насилните екстремисти како „поединци кои поддржуваат или вршат идеолошки мотивирано насилство за понатамошни политички цели“. Освен во САД, Јавната безбедност на Канада, агенцијата на канадската влада одговорна за јавната безбедност и подготвеноста за итни случаи, го дефинираше како „процес на завземање радикални ставови и нивна употреба во насилна активности... [кога лицата] промовираат или се впуштаат во насилство како средство за унапредување на нивните радикални политички, идеолошки или религиозни ставови“⁵ Интересно е тоа дека американската влада нема универзална дефиниција за екстремизам или насилен екстремизам, за разлика од терминот „тероризам“, кој е дефиниран во законите на САД. Наместо тоа, американската влада им дозволи на агенциите да даваат свои дефиниции. Слично на тоа, ниту Обединетите Нации ниту Европската Унија немаат официјална дефиниција за екстремизам или насилен екстремизам. Ова е веројатно знак дека концептот е тешко да се дефинира, но тековните политички трендови можат да ги принудат овие раководни тела да создадат официјална дефиниција за концептот со цел да создадат унифицирање во врска со него. Владата на Северна Македонија го дефинираше насилниот екстремизам во својата Национална стратегија за спречување на насилен екстремизам и Акционен план како **„убедувања и постапки на луѓе кои поддржуваат или користат идеолошки мотивирано насилство за да реализираат радикални идеолошки, религиозни или политички ставови“**⁶

Клучно, акциониот план исто така наведува дека концептот на насилен екстремизам треба да се однесува на „погодните услови“ за ширење на тероризмот. Исто така, се фокусира на решавање на проблеми што можат да ги искористат екстремистичките групи.

1.2. РАДИКАЛИЗАЦИЈА

Феномените на екстремизмот и насилниот екстремизам доведоа до концепт на Спречување / борба против насилниот екстремизам, како и неговиот проширен кон-

---

⁵ Мајерс, Меган, се спрема дефиниција за домашен тероризам“ Милитари Тајмс, 9ти април, 2021 20:4.2021, достапно на <https://bit.ly/3v6u6m6>

⁶ Национален комитет за спречување на насилниот екстремизам и борба против тероризмот, Влада на Република Македонија. Национална стратегија на Република Македонија за борба против насилниот екстремизам (2018-2022), 10.22.4.21. Достапно на <https://bit.ly/3sL3rv>

цепт (Спречување и борба против насилниот екстремизам и радикализација што доведува до тероризам).

Вториот концепт на листата ги додава и концептите на радикализација и тероризам, каде што радикализацијата е дефинирана од британската влада како **„процес со кој едно лице го поддржува тероризмот и формите на екстремизам кои водат кон тероризам“**.⁷

Процесот на радикализација беше поддржан во последниве години и се прошируваше преку споделување на социјалните медиуми и веб-страниците за вести (како и профилите за вести на страниците на социјалните медиуми) и онлајн групи на луѓе со заеднички интереси. На Интернет, поради алгоритмите на веб-страниците, вклучувајќи ги Фејсбук, Јутјуб и други, стана многу лесно за едно лице да се најде опкружен со дезинформации што најчесто е последица на ваквите претходно поставени ставови. На пример, Фејсбук ја користи функцијата „ми се допаѓа“ за да предвиди каков вид на содржина би сакало да гледа лицето, а потоа ја обезбедува таа содржина, каде што при кликање на содржината, Фејсбук наплаќа на давателот на содржина. Слично на тоа, Јутјуб нуди предложени видеа според видеа што веќе ги имате прегледано, со сличен модел на плаќање по клик. Овие две опции, кои првично беа дизајнирани да му овозможат на корисникот селективна содржина според неговиот вкус, со поприлагодено корисничко искуство, имаат драстични импликации за луѓето со екстремистички гледишта или уште повеќе за луѓето кои се на почетокот на процесот на радикализација. Поради ова, веб-страниците на социјалните медиуми, особено Фејсбук и Твитер, се најдоа во центарот на дебатата за опасностите од дезинформации / екстремистичка содржина и слобода на говорот. Компаниите тврдат дека немаат обврска да ги проверуваат информациите и дека тоа може да претставува голема одговорност за компаниите, но владите во многу земји тврдат дека е нивна одговорност да ги обележат дезинформациите како такви и да ја отстранат екстремистичката содржина. Ова особено се забележува бидејќи многу луѓе добиваат вести од социјалните медиуми; 53% од Американците читаат вести од социјалните мрежи⁸, а и луѓето генерално се повеќе се свртуваат

⁷ Корпорација РАНД. "Радикализација во дигиталната ера". 2013. Достапно на <https://bit.ly/32MHwWt>

⁸ Ширер, Елиса. "Повеќе од 8 од 10 американци добиваат новости од дигиталните уреди". По Истражувачки центар. 12.01.202. Достапно на <https://pewrsr.ch/32Hd2cs>

кон социјалните мрежи за да се информираат.⁹

Во екот на пандемијата со коронавирусот и претседателските избори во САД во 2020та година, компаниите за социјални мрежи беа под притисок многу повеќе од порано да ги обележат објавите на Фејсбук или твитовите како погрешни или не-вистинити.

1.3. ТЕРОРИЗАМ

Владата на Велика Британија го дефинира тероризмот како „активност што го загрозува или предизвикува сериозно насилство врз личност/луѓето... предизвикува сериозна штета ... или сериозно го попречува или нарушува електронскиот систем“.¹⁰ Од друга страна, американската влада го дефинира тероризмот како „незаконска употреба на сила и насилство врз лица или имот за заплашување или принудување на владата, населението ... во насока на воспоставување на политичките или социјалните цели“¹¹. Многу е важно да се направи разлика помеѓу насилниот екстремизам и тероризмот, каде насилниот екстремизам би се однесувал на размислувањето на лицето кое доживеало радикализација и е способно да изврши насилни дела, а тероризмот би се однесувал на самите дела. Сепак, не сите насилни екстремистички групи извршуваат терористички акти. Германската влада го дефинира тероризмот како **„дела извршени за политички, религиозни, етнички или идеолошки цели погодни за создавање страв кај населението и со тоа да се влијае врз владата или јавното тело“**.¹² Оваа дефиниција е клучен додаток на дефиницијата за тероризам: активност која има за цел да внесе терор кај населението (оттука и неговото име) за да се постигне некаква цел. Тие, исто така, му даваат на населението чувство дека нивната влада не е во состојба да ги заштити од насилство, давајќи и на терористичката група некаква моќ врз владата. Сепак, многу влади имаат политика да не преговараат со терористите, со цел да ги обесхрабрат групите

⁹ Ворхаус Мајк. „Интересот кај луѓето за здобивање со вести преку социјалните медиуми расте“. ФОРбс, 24.06.2020. Достапно на <https://bit.ly/2Qhpg9j>

¹⁰ РАНД, 2013

¹¹ Министерство за правда на САД; Федерално биро за истражување. "Тероризам 2002-2005." 16.4.21. Достапно на <https://bit.ly/2PfwOP>

¹² ОЕЦД Дефиниција за тероризам според ОЕЦД земјите. ОЕЦД Меѓународна платформа за безбедност од терористички ризици. 10.4.21. Достапно на <https://bit.ly/3tKqfNG>

да вршат терористички акти за да ја принудат владата да ја оствари нивната волја. Тероризмот и насилниот екстремизам за тоа прашање, честопати се поврзуваат со екстремни религиозни групи, а особено со исламистички групи. Терористичките акти на транснационални насилни исламистички групи, вклучувајќи ги Ал-Каеда, Ал-Шабаб и Исламската држава беа главниот фокус на глобалната политика кон крајот на дваесеттиот век до средината на 2010-тите, и натераа многумина главно да го поврзат насилниот екстремизам и тероризмот со исламот. На владите и граѓанските здруженија во земјите со исламистички екстремистички групи им беше тешко да создадат програми за борба против насилниот екстремизам меѓу нивното муслиманско население поради овие стереотипи, а нивните обиди дури може и да ги зголемат стереотипите кои веќе постојат. Ова особено се случува, бидејќи расистичките претпоставки можат дополнително да го отуѓат населението, така што тие можат уште повеќе да бидат изложени на ризик од радикализација. Затоа од фундаментално значење за владите или граѓанските организации кои сакаат да одговорат на исламистичкиот екстремизам е да продолжат претпазливо кога го развиваат своето продирање меѓу муслиманите во нивните земји. Оваа претпазливост со избегнување на стереотипирање, исто така, треба да се примени и во врска со екстремизмот воопшто, но неговото стереотипно поврзување со религиозна група може да биде особено опасно. Владата на Северна Македонија во својот план и стратегија за спречување на насилниот екстремизам и борба против тероризмот го дефинира тероризмот како **„незаконска употреба на насилство и заплашување, особено против цивили, во остварување на политички цели“**.¹³ Овој документ исто така истакнува дека тероризмот честопати има намера да ги дестабилизира демократски избраните влади и не може и не треба да биде поврзан со ниту една религија или националност.

1.4. СПРЕЧУВАЊЕ И СПРАВУВАЊЕ СО НАСИЛНИОТ ЕКСТРЕМИЗАМ

Кога станува збор за одговорите на политиките во врска со насилниот екстремизам и другите концепти дефинирани погоре, може да биде корисно да се направи разлика помеѓу острите и меките мерки за борба против феноменот. Владите честопати се

---

¹³ Национален комитет за спречување на насилниот екстремизам и борба против тероризмот, Влада на Република Македонија, 2018-2022.

потпираа на остри мерки, вклучително и тактики за спроведување на законот и користење на брутална сила, како и судски и казнени процеси, за да спречи и да се одговори на случаи на насилен екстремизам. Сепак, меките мерки повеќе го привлекуваат вниманието на владите. Тие главно имаат за цел да се спротивстават или спречат насилни активности и да ги држат под контрола размислувањата што доведуваат до насилство. Концептот за **борба против насилниот екстремизам се однесува на одговарање на екстремистите во пократок рок и обид да се навлезе во нивните наративи и да се спречи регрутирање на пократок рок, додека Спречувањето на насилниот екстремизам се однесува на подолготрајниот процес правејќи ги луѓето и општествата поотпорни на екстремистички наратив, преку квалитетно образование, промовирање на мултикултурализам и разбирање и решавање на факторите на маргинализацијата.** На крајот, целосниот концепт на борба против насилниот екстремизам и спречување на тероризмот се однесува на целосната идеја за краткорочен и долгорочен одговор и спречување на насилен екстремизам и радикализација, или процесот некој да биде претворен во екстремист. Овие начини на размислување понекогаш доведуваат до терористички акти. Додека секој од овие делови може и треба да се разликува еден од друг, концептот е често комбиниран во оваа форма во општествените студии и одговори на феноменот, имајќи предвид дека сите различни делови се однесуваат толку тесно едни на други. Владата на Северна Македонија дава неколку дефиниции за спротивставување на насилниот екстремизам во својата стратегија и план за справување со насилниот екстремизам, вклучително и „**планирање, воведување и примена на постапки, методи и мерки за спречување, откривање и борба против нетолеранција, омраза и дискриминација на други социјални групи**“¹⁴ Ова обезбедува добра, широка дефиниција за сите различни варијации на концептот.

---

¹⁴ Ibid.

2

ЗАПАДЕН БАЛКАН И СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

2.1. НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

Општо на Западен Балкан, од почетокот на граѓанската војна во Сирија и подемот на Исламската држава во Ирак и Сирија, Косово, Босна и Херцеговина и Северна Македонија покажаа наголема бројка на странски борци во Европа кои патувале да се приклучат во цихадистичките редови. Слично на тоа, западен Балкан има поголема стапка на вратени странски борци отколку Европа воопшто. Од 2012 година, околу 1.070 странски борци го напуштиле западен Балкан заради разни војни на Блискиот исток.¹⁵ Додека војните во 2017та се стишија, а со тоа и бројот на странски војници беше намален, различните групи го задржуваат своето постоење на социјалните мрежи, особено на Телеграм, каде што правилата за содржина не се толку строги како на Фејсбук и радикализацијата на луѓе продолжува. Во последните неколку години беа забележани неколку терористички инциденти на Западен Балкан, вклучително и неколку нарушени планови за напад. На пример, во 2016 та година, беше спречен еден напад на И.С. со повеќе цели, вклучително и настан каде израелската фудбалска репрезентација беше во посета на Албанија, со деветмина вмешани од Косово. Во 2015та година, двајца босански војници беа убиени во Сараево од сторител, кој потоа се саморазнесе. Еден од последните нарушени инциденти беше во 2019та година, кога во Северна Македонија беа уапсени 20 приврзаници на Исламската држава.¹⁶

Иако Западен Балкан привлече големо внимание во однос на обемот на странски терористи што се појавија од регионот во последните неколку години како исламистички екстремисти, тоа не е единствениот вид на странски борци кој се

¹⁵ Штуни Адриан. "Странските борци од Западен Балкан и домашните цихадисти: Трендови и Импликации" Универзитет Вест Поинт. 2019. Дел 12, Издание 7. Универзитет Вест Поинт Центар за борба против тероризам. 94.21. Достапно на <https://bit.ly/3vcK3cJ>

¹⁶ Ibid.

појави. За споредба, малку внимание е посветено на странските борци кои пристигнаа во Украина за да ги поддржат и проруските и проукраинските страни на конфликтот, кои од Западен Балкан беа главно Срби, од проруската страна и Хрватите, од проукраинска страна. Руската кампања на Крим, исто така, доби поддршка од српски војници.¹⁷ Српската мотивација во поддршката на руските експанзивни кампањи се смета за „враќање на услугата“ во поддршката на Русија за одбивањето на Србија да го признае независно Косово и конфликтот поврзан со НАТО датира од војните во 1990 година, како и чувството за панславизам или пан-православие што се чувствува особено силно во Србија.

2.2. НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Поврзано со исламистичкиот екстремизам во Северна Македонија, по подемот на Исламската држава во Ирак и Сирија, имаше случаи странски терористички борци од Северна Македонија прво да се радикализираат во нивната матична земја, а потоа да се приклучат на Исламската држава и други групи (вклучувајќи ги и бунтовничките сили во граѓанската војна во Сирија, кои се бореа против формациите на сириската влада кои вршеа злосторства против неистомислениците). Така, клучно е да се напомене дека кога некое лице е класифицирано како странски терористички борец, истото не мора да се бори на страната на Ал-Каеда или Исламската држава или слични групи. Тоа само значи дека тие се учесници во странска војна на недржавната страна. Според Стејт департментот на САД, во 2019 година Националниот комитет за борба против насилниот екстремизам и борба против тероризмот на Северна Македонија утврди дека имало 156 борци од земјата. Од нив, 36 се убиени, 37 останале на Блискиот исток, а 83 се вратени дома.¹⁸ Овие бројки зборуваат за потребата од владино програмирање околу реинтеграцијата на странските борци, особено затоа што затворите можат да послужат како зачеток за радикализација.

---

¹⁷ Мураскајте Егл. "Странските борци во Украина: Превземање на можни ризици" Институт Вилниус за анализа на политики. 2020. 214.21. Достапно на <https://bit.ly/3eoCzN8>

¹⁸ Американски Стејт Департмент "Државни известувања за тероризам 2019: Северна Македонија." 2019. 174.21. Достапно на <https://bit.ly/3sJD0f5>

2.3. ПРЕДИЗВИЦИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ НАСИЛНИОТ ЕКСТРЕМИЗАМ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

Кулминацијата на инцидентите на странските борци од Западен Балкан беше пред неколку години. Конфликтите во кои странските борци можат да ги понудат своите услуги престанаа, исто како и во Исламската држава, или стагнирале, како во Украина, а до одредена степен како и во граѓанската војна во Сирија. Сепак, останаа факторите што предизвикаа странски борци да развиваат екстремистички начин на размислување, а групите продолжуваат да радикализираат и лично и преку разни онлајн медиуми. Како што беше спомнато претходно, терористичките заговори продолжуваат да се вршат и откриваат во рамките на Западен Балкан, а сега кога конфликтите во странство се намалија, владите на Западен Балкан треба да се справат со странски борци кои се враќаат од конфликтите во странство, каде што честопати ги обучувале за тактики на воен или терористички напад и истите се радикализирани дури и многу повеќе од претходно кога живееле заедно и служеле покрај соборци и команданти на единиците. Исто така, од моментот на намалување на конфликтите, овие странски борци биле охрабрени да водат џихад во нивните матични земји и биле обучени за методите. Исто така навистина е тешко поранешните борци да се рехабилитираат и реинтегрираат во општеството без да се ризикуваат други групи на луѓе (вклучително и затворските заедници). Владите на Западен Балкан веќе се оданочуваат со многу барања, низок капацитет и ограничени средства, за да можат соодветно да одговорат и на проблемот со вратените странски борци и да ја спречат пропагандата за насилниот екстремизам. Борбата против насилниот екстремизам и рехабилитацијата на борци е комплициран феномен дури и за најнапредните земји и најголемите економии, како што се Соединетите држави и Велика Британија, а камоли за помалите влади на Западен Балкан кои имаат многу помалку пристап до ресурси и капацитет да донесат такви програми какви што се бараат. Студиите покажуваат дека факторите на ранливост на насилниот екстремизам вклучуваат недостаток на квалитетно образование и економско обесправување, меѓу многу други фактори, на кои сите земји на Западен Балкан се борат да одговорат. Ризикот е поголем, затоа што се гледа дека многу меѓуповрзани фактори што предизвикуваат нестабилност генерално и го предизвикуваат самиот ризик. На крај, влијанието на пандемијата на коронавирусот мора да се спомене како потенцијално влошувачки фактор. Пандемијата предизвика и во иднина ќе

предизвикува економски тешкотии, особено кај земјите во развој и генерално групите со пониски примања во земјите, што се сметаше дека предизвикува некои луѓе да се чувствуваат обесправени. Оваа безнадежност, незадоволство и недоверба во владата може да предизвика поединците да бидат поподложни на екстремистички дела. Понатаму, изолацијата предизвикана од пандемијата и суспендирањето на нормалните лични социјални активности ги остава луѓето со повеќе слободно време и исто така можат да ги изолираат од другите, а со тоа може да се појави повеќе простор за радикализација преку Интернет.

Според горенаведеното, малку е веројатно дека насилниот екстремизам во регионот ќе исчезне наскоро, а факторите што можат да предизвикаат негово слабеење секако остануваат.

3

НАРАТИВИ ЗА НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ И КАНАЛИ ЗА КОМУНИКАЦИЈА

Екстремистичките и радикалните групи секогаш се потпирале на пропагандата за да ги шират своите пораки и да регрутираат нови поддржувачи на нивната идеологија. **Каналите за комуникација се променија врз основа на историскиот контекст и достапните технологии, но групите сепак се потпираат на истите основни принципи и техники за да ги конструираат своите наративи.** Без оглед на различните идеологии, во поголем дел различни едни со други, екстремистичките групи воопшто ги следат истите правила и структура. Радикалните групи, екстремистите и насилните екстремисти секогаш се обидуваат да користат привлечни пораки и наративи како средство за привлекување на следбеници.

Според Дигитал араунд ворлд,¹⁹ денес има 5,22 милијарди корисници на мобилни телефони, што е 66,6% од светската популација, а 4,66 милијарди или 59,5% од светската популација користи Интернет. Соодветно на тоа, користењето на социјалните медиуми продолжува да расте, исто така, со глобални корисници кои достигнуаа 4,20 милијарди во јануари 2021 година, што претставува повеќе од 53% од светската популација.

Со дигиталната револуција во 21 век, терористите и насилните екстремисти ги искористија сите придобивки од новите технологии за да ја пренесат својата порака. **Денес, фокусот е ставен на низа мултимедијални алатки и техники како што се слики, видеа, музика што се достапни во голем обем и се дистрибуираат низ повеќе платформи** како што се Фејсбук, Инстаграм, Твитер, Јутјуб, Дејлимоушн, Ватцап, Телеграм и слично.

¹⁹ Дата Репортал. "Дигитално околу светот." 10.4.21. Достапно на <https://bit.ly/32IsLYV>

Преку овие нови медиумски канали, милијарди корисници создаваат свои содржини и компаниите не ги применуваат традиционалните уреднички политики за проверки на објавената содржина, туку напротив, тие се потпираат на Стандардите на заедницата, Вештачката интелигенција и методите за известување на заедницата за да идентификуваат говор на омраза или насилно екстремистичка пропаганда. Ова се гледа и искористува како слабост што терористичките групи како што е ИСИС целосно ја искористија при креирање и пренесување на своите пораки и пропаганда.

Денес, учесниците во борбата со насилан екстремизам се соочуваат со неколку предизвици; покрај потребата да се препознаат екстремистичките наративи и да се создадат соодветни контра-нاراتиви, постои и потреба да се натпреваруваме со овие групи на нивниот мултимедијален пристап до корисниците на социјалните медиуми и читателите.

Во овој дел ќе истражиме како да ги препознаеме екстремистичките наративи и како тие можат да станат привлечни во нашиот локален контекст.

3.1. НАРАТИВИ НА ЕКСТРЕМИСТИЧКА ПРОПАГАНДА

Без оглед на идеологијата на екстремистичките групи, нивните наративи, составени од привлечни приказни и аргументи, обично се раскажани од харизматични лица и се дизајнирани да влијаат на пошироката публика, особено на помладата генерација.

Нивната цел е да се поедностави и да се обезбеди обединувачка идеолошка структура, разбрана и привлечна, во најголем дел од времето, комбинирајќи факти со полувистини и дезинформации.

Нивните наративи обично се однесуваат на мешани идеолошки, политички, морални и социјални прашања водени или согледани од реални проблеми на заедницата, како што се неправдата и дискриминацијата. Заедничките стратегии и пораки што ги користат екстремистички групи се структурирани околу овие теми:

→ **Виктимизација** - со создавање на светоглед каде сите околу вас се против вашиот вид на луѓе и активно работат да ви наштетат, затоа треба да застанете

и да се борите против агресорот.

- Пример: Западните држави се во нова борба против муслиманите ширум светот, бидејќи се плашат дека исламот ќе доминира во светот. Тие убиваат невини муслимански жени и мажи.

→ **Чувство на важност** - ако вие и вашиот народ сте нападнати, застанувањето во ваша и нивна одбрана му дава значење на вашиот живот.

- Пример: Доколку ги браниш и се бориш за твоите луѓе, ти си херој.

→ **Должност** – Чувството на обврска да ги заштитиш своите луѓе, својата религија и својата нација.

- Пример: Твоја одговорност е да загинеш на бојното поле во борба за твоите браќа и сестри

→ **Награди** – може да се однесува на награда додека сте живи или пак награда по смртта во задгробниот живот.

- Пример 1: Луѓето ќе ја ценат твојата жртва да ги одбраниш нив /нивната религија/етникум/вредности и ќе се здобиеш со почитуван статус во општеството.
- Пример 2: Доколку загинеш како мартр (самоубиец во напад), Господ ќе те награди со рај и сите благодети во задгробниот живот.

→ **Чувство на припадност и авантура** – со создавање чувство дека припаѓате на поголема група со исти вредности, цели, идеали и служите за повисока цел. Ова ви дава чувство на авантура и адреналин.

- Пример 1: Вие сте дел од нелегална група која работи на промовирање на идеологија што ќе донесе правда за луѓето.
- Пример 2: Останатите ќе се обидат да ве убедат дека не сте на вистинскиот пат, но вие сте се разбудиле пред нив - прашање на време е кога ќе се разбудат и тие.

Сите овие теми се комбинираат со збир на пропагандни техники за нарушување на реалноста на животот и привлекување нови членови и поддржувачи. Екстремистичките групи користат методи на поврзување за да ја зголемат својата видливост и да

им овозможат на своите приврзаници да се вклопат во толпата. Со ова се добива идеја дека станувате дел од движење, со слични луѓе, кои имаат свој стил и наведувања.

Екстремистичките групи се обично затворени, во нив доминира водачот и нема разлика во мислењата. Тие стануваат ехо-комори кои ги повторуваат и зајакнуваат истите идеи и ставови. **Тие обично го нудат своето гледиште како единствено рационално решение и секогаш жртвуваат други за нивните проблеми.** Ова опкружување создава маѓепсан круг што дополнително ги радикализира членовите и ги заробува во групата без излез.

Сите овие техники се користат за да се создаде мастер-наратив што дополнително одговара на лични и колективни поплаки со цел да се оправда движењето, а најопасно е насилството како неопходна (само) алатка за одбрана или како средство за постигнување на поголемо добро. Овие наративи треба да бидат оспорени со контра-наративи за да се дискредитираат насилните екстремистички идеологии и употребата на насилство. За таа цел, медиумите и новинарите се едни од најважните учесници кои можат да обезбедат алтернативни наративи и да ја подигнат јавната свест за опасноста и последиците од овие групи.

3.2. ЛОКАЛНА КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈА

Во Северна Македонија во последните пет години, студиите на тема насилен екстремизам беа фокусирани главно на насилниот екстремизам, поврзан со девијантните учења на исламот, поврзани со Исламската држава и други слични екстремистички организации. Ова создава јаз во разбирањето на другите екстремистички групи, кои своите принципи и практики ги темелат на други идеологии. Сепак, ова не значи дека тие не се присутни и дека не претставуваат ризик за безбедноста и благосостојбата на луѓето. Неодамна, истражувачите и меѓународната донаторска заедница започнаа да се фокусираат на етно-национализмот, панортодоксија, десен екстремизам и други форми на насилни екстремистички групи, активни во регионот, вклучително и Северна Македонија.

Од почетокот на војната во Сирија и Ирак, над 150 граѓани патувале за да станат странски терористички борци. Бројни фактори играле улога во нивното патување да станат терористи. Регрутерите кои влијаеле врз нив честопати се осврнувале на колективни проблеми, користејќи виктимизација. Тие го прикажуваат светогледот дека муслиманите ширум светот се нападнати, секогаш дискриминирани, маргинализирани и стигматизирани, главно од христијаните, но и од други религии, како во Северна Македонија, така и во целиот свет. Затоа, се вели во наративот, нивна должност беше да се борат заедно со своите браќа и сестри во Сирија и Ирак и да создадат своја Исламска држава.

Пропагандната машинерија на ИСИС беше моќна алатка во процесот на регрутирање на странски терористички борци, но исто така и во зголемувањето на нивната видливост и стекнувањето на повеќе поддржувачи. Во суштина, нивните мултимедијални производи беа квалитетни и достапни низ многу платформи и преведени на неколку локални јазици, вклучително и на албански и на босански јазик. Пропагандата исто така беше поддржана и пропагирана од неовластени имами, проповедајќи во нелегални молитвени места во заедниците.

Во врска со друг тип на екстремизам, освен исламистичкиот екстремизам, Во Северна Македонија беа регистрирани над 22 организации во периодот од февруари до март 2017 година, со префикс на Македонска патриотска организација, пропагирајќи ја етно-националистичката идеологија. Тие играа активна улога во насилното напаѓање во парламентот на Северна Македонија на 27 април 2017 година. Нивниот наратив беше исто така конструиран околу слични теми како што се: Виктимизација - македонскиот идентитет е под закана; Должност - Сега или никогаш, време е да се дејствува и да се запре федерализацијата на Северна Македонија итн.

Православното братство (Христијанско Братство) беше уште една истакната насилна екстремистичка група, чиј водач беше уапсен откако јавно се закани дека ќе го убие премиерот на Северна Македонија.²⁰ При анализа на нивните наративи, лесно би се препознале сите горенаведени пропагандни елементи.

---

²⁰ Сител Северна Македонија. "Уапсен лидерот на христијанското братство" 15.4.21. Достапно на <https://bit.ly/3tWqWnj>

Сите овие групи се сè уште активни, особено на социјалните медиуми, и со различните активни кампањи за дезинформација во Северна Македонија тие добија внимание, видливост и честопати релевантност во јавниот дискурс.

3.3. КАНАЛИ НА КОМУНИКАЦИЈА

Отворените платформи како Твитер и Фејсбук одиграа значајна улога во глобалното информирање и масовно ширење на пропагандата за Исламската држава (Бергер и Морган, 2015). Другите екстремистички групи од крајната десница и белите врховисти исто така ги искористија овие платформи. Сепак, додека гигантите во светот на социјалните мрежи како Фејсбук, Јутјуб, Редит и Твитер се обидуваат да ги исфрлат екстремистите, а услугите за хостирање на веб-мрежи ги затворија некои од најголемите пропагандни провајдери како Парлер, брзо растечката платформа Телеграм станува алтернативен центар за дезинформации.²¹ Заедно со Телеграм, Сигнал е уште една платформа за пораки што бележи огромен раст од почетокот на оваа година. Телеграм објави над 90 милиони нови корисници само во текот на месец јануари, додека Сигнал ја удвои својата база на корисници на 40 милиони и стана најинсталираната апликација во 70 земји.

Овие трендови се показател дека екстремистичките групи дигитално мигрираат на помалку контролирани и цензурирани платформи, со повисоки политики за приватност и посилна енкрипција.

Иако Телеграм им отежнува на ИСИС да ја шират својата пропаганда во рамките на заедничката кампања помеѓу апликацијата и Интерпол,²² тие сепак се присутни и продолжуваат да ја користат апликацијата. Телеграм,²³ во континуираните напори за спречување на терористичката содржина и корисниците преку нивниот канал „ИСИС Воч“, објави дека оваа година тие забранија над 50.000 терористички канали заклучно со април 2021 година.

²¹ Велч, Вероника. Телеграм: Пораст на социјалните медиуми, во добро и лошо.“ Само безбедност. 2021. 104.21. Достапно на <https://bit.ly/3vh1IXN>

²² Еуропол. “Еуропол и Телеграм во онлајн терористичка пропаганда.” 2019.13.4.21. Достапно на <https://bit.ly/3dNq52F>

²³ Мемри. “ПРО– ИСИС Телеграм јавувања за барање на сихадисти кои би се приклучиле на ИСИС, најголемиот американски непријател.” 2021. 174.21. Достапно на <https://bit.ly/3tK9WAq>

Каналот што споделува проповедање од обвинетиот имам и регрутер Реџеп Мемиши е присутен на сите платформи, вклучително и на Телеграм, а неговите поддржувачи продолжуваат да ги споделуваат неговите пораки. Другите канали и приврзаници на ИСИС сè уште активно споделуваат пропаганда. Апликацијата за пораки „Там Там“ исто така започна да се провлекува низ приврзаниците на ИСИС, но сè уште не е многу популарна, што значи дека во моментот нема големо влијание.

Огромниот раст на апликациите ќе им олесни на екстремистите да ја споделуваат својата пропаганда или да комуницираат меѓу себе и потешко за безбедносните служби и другите да ја следат и да се борат против нивната пропаганда. Ова исто така важи и за недоволно истражуваните насилни групи во Северна Македонија, како што се етно-националистите и екстремно десничарските групи.

4

ИЗВЕСТУВАЊЕ ЗА НАСИЛЕН ЕКСТРЕМИЗАМ И ТЕРОРИЗАМ

Кога се случуваат терористички акти или насилство, сите очи и уши се насочени кон медиумите. Така, новинарите имаат професионална и социјална одговорност да известуваат на избалансиран начин, вклучително и точноста заснована на факти и проверени информации. Тие се исто така одговорни да останат непристрасни и да избегнуваат сензационализам.

Слично на тоа, **медиумите играат витална улога во негувањето на кохезијата и соживотот во општеството и нивната улога е неспорно релевантна во сите насоки за спречување и спротивставување на насилниот екстремизам.** Иако конкуренцијата во медиумскиот сектор е енергична и секогаш постои искушение да се има ексклузивитет, да се достигнат поголеми бројки во прегледите или да се добијат повеќе кликови, во трагични настани, како што се акти на насилен екстремизам или терористички напади, чувството за општествена одговорност треба секогаш да преовладува над ваквите искушенија.

4.1. ПРОФЕСИОНАЛНА ЕТИКА

Во ера на социјални медиуми и дезинформации, за новинарот нема поголема должност отколку строго да се држи до процедуралните стандарди и Етичкиот кодекс, што е од суштинско значење за кредибилитетот на професионалците во однос на непрофесионалците, или доверливи доставувачи на информации и оние кои не се доверливи. Ова исто така се применува и при известување за насилен екстремизам и тероризам.

Како што е јасно наведено во принципите на однесување на Етичкиот кодекс на Здружението на новинари на Македонија (ЗНМ)²⁴, **„Главната должност на новинарот**

²⁴ Здружение на новинари на Македонија "Етички кодекс за новинари." 16.4.21. Достапен на <https://bit.ly/3dEXWKW>

е да ги почитува вистината и правото на јавноста да биде информирана“. Овој водечки принцип треба да се рефлектира при известување за прашања поврзани со насилен екстремизам кои се премногу чувствителни теми и невнимателното известување може да предизвика повеќе штета отколку да му служи на јавниот интерес при презентирањето на терористички акти, ширење страв и индиректно придонес кон јавно објавување на терористички или насилни екстремистички активности.

Дилемата на секој новинар е како навремено да ги покрие ефективно и етички ваквите ужасни настани.

4.2. ШТО, КАКО И КОГА ДА СЕ ИЗВЕСТУВА?

Во процесот на известување и покривање на овие важни стории, новинарот може да внесе или влее страв, а со тоа насилниот екстремист или терорист ја постигнува својата цел - внимание, публицитет и заплашување. **Прво и најважно, во настани на насилни екстремистички или терористички акти, новинарите треба строго да се држат до водечките принципи на Етичкиот кодекс.** Тој е најбезбеден и најпрофесионален начин да се избегнат несакани ефекти.

Во првите известувања од областа, новинарите ќе бидат водени од проверени факти, додека мислењата, перспективите и анализата на настанот треба да се спроведат во подоцнежна фаза. Ова значи дека теренските извештаи треба да бидат настрана од стручните анализи.²⁵

Во известувањето треба да доминираат двојно проверени веродостојни, доверливи и официјални извори и потребно е да се избегне искушението да се квалификува кривичното дело пред официјалните институции да ги утврдат фактите за таквата квалификација. Да се биде точен и непристрасен е клучно.

Во врска со феноменот на радикализација и насилните екстремистички групи, медиумите треба често да известуваат на информативен, објективен, одговорен и кон-

---

²⁵ ОБСЕ Мисија во Босна и Херцеговина. "Ивестувања за насилен екстремизам и тероризам: Прирачник за новинари." 19.04.2021. Достапно на <https://bit.ly/3gzak0S>

структивен начин, со цел да ја задржат јавноста свесна за ризиците. Историската, културната, политичката и социјалната контекстуализација треба да и ги објаснат на јавноста корените на насилните екстремистички идеологии и нивните мотиви, фактори, трендови, мрежи, наративи и напорите да се спротивстави на нив.

За вакви чувствителни теми секогаш се препорачува вклучување на експерти и аналитичари, кои имаат искуство и релевантно знаење за да објаснат ваква сложена содржина од овој вид.

Подеднакво е важно да се избегнат експерти или аналитичари кои би можеле да имаат тенденција да ги релативизираат, оправдаат или, во најлош случај, да ги величаат ваквите појави или идеологии.

На пример, ако на религијата и се припише терористички чин или насилен екстремизам, треба да се бараат изјави и мислења за овој чин во регистрирани, официјални верски заедници. На тие официјални заедници мора да им се даде можност да дадат изјава за ова прашање.

Сигурно е дека луѓето погодени од терористички напади и семејствата на жртвите или настраданите лица поминуваат низ страшно трауматско искуство. Целта не треба да биде влошување на нивната состојба и предизвикување непотребна болка со објавување описи и слики со прекумерна графичка содржина или навлегување во нивниот приватен простор додека тагуваат.

Прикажување на слики на осакатени тела на нивните најблиски, секако, ќе ја зголеми болката што ужалените роднини мора да ја доживеат и затоа треба да биде повеќе емпатични. Поставувајќи едноставно прашање за себе: „Како би се чувствувал кога ова би бил некој што го сакам?“ може да ни помогне да донесеме повнимателни одлуки.

Не сакаме да ги притискаме луѓето да зборуваат со нас, но сепак мора да имаме предвид дека разговорот со новинари кои навистина се грижат честопати може да влијае терапевтски за луѓето. Многу членови на семејствата на жртвите го ценат фактот дека нивната загуба е јавно признаена. Понекогаш, пристапот може да направи разлика.

Еден од клучните фактори е да се осигури дека новинарите имаат согласност за објавување на она што го навеле во интервјуата. Тие мора да бидат целосно свесни за начините на употреба на материјалот за интервју и треба да бидат во можност да ги разгледаат сите можни последици од ваквата појава. Мора да запомниме дека луѓето во шок можеби не размислуваат рационално и не се во позиција да дадат согласност.

Следниве наведени предлози за интервјуирање лица погодени од конфликти се од искусна група африкански новинари кои имаат искуство со многу насилни ситуации.

Совети за интервјуирање на лица кои страдаат од траума²⁶

- ➔ Не пробувај да претпоставиш да разбереш низ што поминува некој што доживеал траума
- ➔ Водете го интервјуто полека и оставете ја личноста да ја раскаже својата приказна.
- ➔ Нема да згрешите доколку покажете дека се грижите, но тоа не значи дека треба да покажете сочувство кон одредена група.
- ➔ Оставете ги луѓето полека да се отвораат и почитувајте го фактот дека можеби доживеале и виделе нешта кои вие не можете ни да ги замислите.
- ➔ Интервјуто започнете го полека и направете се што можете за да се зближите со соговорникот и истиот да се чувствува пријатно пред да започнете да ги поставувате потешките прашања.
- ➔ Дајте му чувство на лицето дека тој/таа го контролира интервјуто. Тие можат да одлучат колку сакаат да ви кажат.
- ➔ Поставувањето на пробни прашања може да извлече важни информации, но бидете внимателни за емоционалната состојба на испитаникот.

---

²⁶ Ду Тоит, Петер. Известување на злосторства: Алатка за новинарите кои известуваат за насилни конфликти и злосторства. Интернјуз. 13.11.2014. Достапно на: <https://bit.ly/3dNjXY2>

- ➔ Не чувствувајте потреба да ја пополните тишината. Понекогаш да се биде тивок може да биде и од помош и да им даде на луѓето можност да размислуваат и да се соберат себеси доколку се чувствуваат емотивно.
- ➔ Поставувањето прашања со отворени реченици ги охрабрува луѓето да ги раскажуваат своите приказни со свои зборови.
- ➔ Прашањата од затворен тип кои водат до одговори „Да“ и „Не“ имаат тенденција во преден план да го постават размислувањето на новинарот наместо објаснувањата на испитаникот.
- ➔ Честопати е подобро со луѓе кои доживеале траума да се спроведат интервјуа еден на еден, но може да има моменти кога некој извор ќе се чувствува поудбно ако има некој кој ќе го поддржува. Секогаш мораме да дозволиме вакви барања за испитаниците да се чувствуваат поудбно.
- ➔ Бидете свесни дека при спроведување на групни интервјуа може да се случи неочекуваното. Интервјуата направени во група може да станат предизвикувачки доколку луѓето не се согласуваат едни со други и почнат да се расправаат меѓу себе.
- ➔ Бидете сигурни дека луѓето се информирани како ќе се користи она што го кажале и дали тој или таа ќе бидат идентификувани во приказната.
- ➔ Бидете сигурни дека разбирате што кажал изворот. Често е корисно да го завршите интервјуто со истакнување на точките што мислите дека ќе ги користите во вашата приказна и проверка со изворот дали точно сте го разбрале. Дали во приказната ви недостасува нешто важно?
- ➔ Бидете емотивно подготвени. Со текот на времето имаме тенденција да се стврдуваме, но ќе има случаи кога нешто во врска со интервју или оној кој го интервјуираме длабоко да нè допре. Треба да бидеме претпазливи за таа можност и да размислиме како ќе одговориме кога тоа ќе се случи.
  - Никогаш не давајте ветувања што не можете да ги исполните. Најдоброто што можеме генерално да го сториме е да ветиме дека ќе се обидеме точно

и со почит да ја раскажеме приказната на лицето за да можат другите да разберат низ што поминале. Не можеме да ветиме дека нашите приказни ќе донесат промени. Повеќето од нас не можат дури ни да гарантираат дека нашите медиумски куќи ќе ги искористат приказните.

4.3. ДА СЕ ИЗРАБОТИ ПРАВИЛНО: ВЕРИФИКАЦИЈА

Најосновна должност на новинарот е да пронајде, собере и презентира факти. Потврдувањето на тие факти е од суштинско значење за да се избегне презентирање гласини како факти. Како што пишуваат Бил Ковач и Том Розенстиел во својата книга, „новинарската вистина“ е процес што започнува со професионалната дисциплина на собирање и проверка на фактите. Тогаш новинарите се обидуваат да пренесат фер и доверлив извештај за нивното значење, предмет на понатамошна истрага.

Се очекува припадниците на медиумите навремено да споделуваат релевантни и достапни информации, кои треба да бидат собрани во пишана форма или пак да бидат снимени за да бидат конкретни и да се избегнат какви било погрешни толкувања. Јавноста е потребно да се информира со познатите факти наместо да се даде слика дека има повеќе информации околу нешто кога во реалноста нема.

Целиот процес на верификација треба да го следи основното правило на 5W & H: Што, кој, кога, зошто, каде и како. Основните извори се поважни од објавите на социјалните медиуми, кои, пред да бидат земени предвид како дел од вашето известување, треба да бидат проверени и потврдени за нивната автентичност и релевантност.

Како што Бил Ковач и Том Розенстиел пишуваат:

- ➔ Не дозволувајте вашата публика да биде измамена со пропусти - раскажете им колку што можете повеќе за приказната што ја читаат.
- ➔ Кажете и на публиката што знаете и што не знаете. Никогаш не покажувајте дека имате повеќе знаење отколку што навистина имате.
- ➔ Кажете и на публиката кои се вашите извори, на кој начин тие ги добиваат информациите и кои би биле потенцијалните моменти на пристрасност.

4.4. ПРВОТО ДА СЕ БИДЕ ИНФОРМИРАН НАСПРОТИ СЕНЗАЦИОНАЛИЗАМ

Социјалните медиуми ја сменија целокупната динамика на денешните информации и медиумската средина. Ако тоа го додадете на трката кој прв ги објавува вестите, тензијата помеѓу брзината и точноста станува поголема. Искушението за прегледи, лајкови и кликови може да ја замагли вашата проценка и да ве одвлече од основните принципи на известување. Преувеличувањето и претерувањето може да продадат најдобро, но тоа секако не е во прилог на јавноста. Јавноста има целосно право да ги знае фактите, но границата помеѓу новинарството и забавата е многу тенка и во случаи како што се дискутирани во овој прирачник, истото носи последици за општеството. **Правото на јавноста да биде точно информирана е поважно од желбата за публицитет, прегледи, лајкови или кликови. Сензационализмот секогаш ве прогонува. Држете се до Етичкиот кодекс!**

Кога вашиот извештај вклучува жртви, пристапот треба да биде неверојатно внимателен и да се избегнува објавување на нивните имиња пред властите да ги известат нивните семејства.

Во случаи кога известувањето вклучува деца, секој сензационалистички пристап, злоупотреба и манипулација е неприфатлива. Новинарите се должни кон децата да се однесуваат со најголема грижа, почитувајќи ја Конвенцијата за правата на детето и имајќи ги предвид најдобрите интереси на детето. Исто така важно е да се заштити идентитетот на деца на возраст под 18 години кои се вклучени во кривични случаи како сведоци, жртви или обвинети.²⁷

4.5. ШТО ТРЕБА ДА СЕ ИЗБЕГНУВА

Треба да се избегнува провокативен јазик бидејќи може дополнително да поттикне насилство кон одредена група или заедница. **Иако сторителот може да претпостави дека претставува одреден религиозен, етнички, расен или друг идентитет, никогаш не користете префикс што може да сугерира чест идентитет пред квалификацијата за кривично дело.**

---

²⁷ Ibid.

Бидете особено претпазливи како ги користите префиксите покрај тероризмот и насилниот екстремизам бидејќи тие може дополнително да се стигматизираат и отуѓат и резултатот може да биде негативен, односно да им служи на целите на екстремистите за понатамошна поделба на општеството и наметнување на менталитетот „ние наспроти нив“.

Запомнете дека само официјалните институции можат да го квалификуваат кривичното дело откако ќе ги утврдат фактите. Толкувањето и мислењата треба да се остават за во подоцнежна фаза на аналитичарите и експертите кои можат да дојдат до подобро разбирање и да дадат мислење за одредено учење или идеологија.

4.6. ДА СЕ ОСТАНЕ БЕЗБЕДЕН

Според правилото II на Повелбата за репортери без граници за безбедноста на новинарите кои работат во воени зони или опасни области се вели дека:

Известувањето на војни вклучува прифаќање од страна на медиумските работници на ризиците и личната обврска, што значи дека тие одат на строго доброволна база. Поради ризиците, тие треба да имаат право да одбијат такви задачи без образложение и без да има обвинување за непрофесионално однесување. Додека се на терен, задачата може да се прекине на барање на известувачот или уредниците откако секоја страна ќе се консултира со другата и ќе ги земе предвид нивните заемни одговорности. Уредниците треба да внимаваат да не вршат било каков вид на притисок врз специјалните дописници за да преземат дополнителни ризици.

Истите правила треба да важат и за новинарите кои се повикуваат да известуваат за активностите на насилните екстремисти и за терористичките напади. Запомнете, поважно од сè друго е вашата безбедност. Ако одлучите да ризикувате, проверете дали сте ги прочитале упатствата и другите препораки за безбедност и никогаш не ја ставајте приказната над вашата лична безбедност. Во делот Дополнителна литература ќе најдете збир на упатства и препораки за безбедност и за онлајн и за теренско известување. Еве неколку општи препораки кои важат за конфликтните

средини:

- ➔ Бидете подготвени - во однос на професионална обука, опрема за прва помош и безбедност;
- ➔ Бидете информирани - запознајте ја територијата на која патувате, како и вашите придружници. Вашата домашната задача завршете ја темелно;
- ➔ Бидете смирени - осигурете се дека сте во добра физичка и ментална состојба;
- ➔ Дајте приоритет на вашиот живот - никогаш не ставајте ја приказната над личната безбедност: ниту една приказна не вреди колку човечки живот; поконцизно кажано, мртов новинар не може да ја објави веста.

Дополнителна литература:

- Демократска лабораторија "Перспективи на заедницата за спречување на насилен екстремизам во Македонија". 2018. Достапно на: <https://bit.ly/3tLTtvo>
- Репортери без граници. Безбедносен водич за новинари: прирачник за репортери во високо ризично опкружување. Достапно на <https://bit.ly/32CCQGI>
- Интернјуз. "Прирачник: Внимателен пристап при известување за конфликти и насилен екстремизам." Достапно на: <https://bit.ly/3dGSdEk>
- ОБСЕ. "Известување за насилен екстремизам и тероризам." Достапно на: <https://bit.ly/3eirsol>
- УНЕСКО. "Тероризам и медиуми: Прирачник за новинари." Достапно на: <https://bit.ly/3axRONz>
- ОБСЕ. "Улогата на граѓанското општество во спречување и борба против насилниот екстремизам и радикализација која води кон тероризам." Достапно на: <https://bit.ly/2QnTpDG>
- Штуни, Адриан. "Странските борци од западен балкан и домашните цихадисти: Трендови и импликации." Достапно на: <https://bit.ly/3aym9jU>
- Меѓународен прес институт. Протокол за редакции за поддршка на таргетиран новинар од вознемирување преку Интернет. Достапно на: <https://bit.ly/3xkE0VB>
- Гласер, Април. 13 безбедносни совети за новинари кои известуваат за интернет омраза. Достапно на: <https://bit.ly/2RZtGC7>